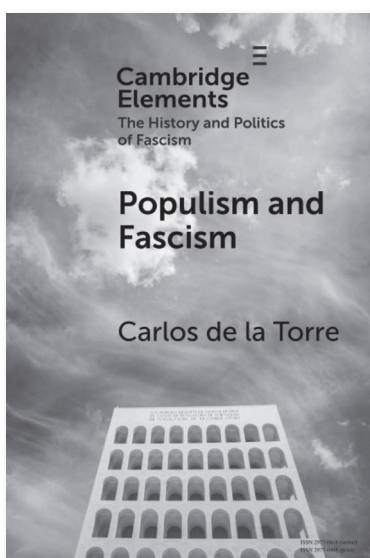

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Carlos de la Torre, *Populism and Fascism*.
Cambridge: Cambridge University Press, 2025, 78 str.

V zbirki *Cambridge Elements in the History and Politics of Fascism* je izšla knjiga Carlosa de la Torreja, ki obravnava razmerje med populizmom in fašizmom. Zbirka *Cambridge Elements* je serija prispevkov, ki zajemajo najinovativnejše metodološke in teoretične perspektive ter obravnavajo fašizem v njegovih kompleksnih razsežnostih – kot ideologijo, gibanje in režim. Serija predvideva celostno analizo poskusov preoblikovanja politike in družbe na podlagi različnih variant fašizma, postfašizma in neofašizma ter različnih tipov protifašističnih odzivov za obrambo demokracije od leta 1945 do danes. Knjiga *Populism and Fascism* je druga knjiga v tej nastajajoči seriji.

Carlos de la Torre se je s temo populizma srečeval že v svojih prejšnjih delih. Tokrat pa je populizem, običajno povezan z aktualnim političnim dogajanjem, postavil v dialog s fašizmom kot ideologijo, ki je izrazito povezana s preteklostjo, ter odgovoril na vprašanje, kakšen vpliv imata na demokracijo. Podobnosti in razlike med populizmom in fašizmom je avtor v knjigi jasno opredelil z namenom, da bi lahko ocenil tako trditev sodobnih populistov, da izboljšujejo demokracijo s tem, ko vračajo moč ljudem, kakor tudi fašistično zamisel, da plebiscitarna aklamacija ljudi, ki sledijo karizmatičnemu voditelju, bolje izraža ljudsko voljo kakor liberalna predstavniška demokracija.

Populizem in fašizem sta dva sorodna, a ločena koncepta, razloži avtor v prvem, uvodnem poglavju. Oba sta del akademskega diskurza, vendar igrata pomembno vlogo tudi v političnem in medijskem okolju, kjer si tako strokovnjaki kot politiki in državljani poskušajo pojasniti politično in širšo družbeno situacijo, v kateri živijo. Niti v akademskem okolju niti v splošni rabi ni konsenza, kaj populizem in fašizem natanč-

no sta. Uporaba obeh konceptov se prav tako bistveno razlikuje glede na geografsko območje. V Evropi oznaka fašizem ali populizem nosi drugačno konotacijo kakor v Združenih državah Amerike ali Latinski Ameriki. Pomen je odvisen tako od historičnega konteksta in dediščine, ki jo s sabo nosijo državne in druge institucije, kakor tudi od aktualnih političnih, družbenih in gospodarskih pretresov. A čeprav sta uporaba in pomen konceptov populizma in fašizma v zadnjih dveh desetletjih po svetu raznolika, vendarle odražata trend premika predvsem skrajno desnih političnih idej, političnih strank in gibanj v središče političnega in družbenega življenja. Ideje, ki so nekoč veljale za skrajne, so v zadnjih letih postale del vsakdana, sklene avtor.

Po uvodnem nizanju aktualnih primerov se drugo poglavje osredotoči na epistemološke in konceptualne strategije različnih poskusov opredelitve fašizma in populizma. S pomočjo kompleksnih definicij populizma in fašizma je mogoče slediti, kdaj je fašizem postal populizem in kje se je v 21. stoletju zopet spremenil nazaj v fašizem ali postfašizem. De la Torre se sprva opre na dosedanje raziskave, ki so poskušale fašizem opredeliti v odnosu do drugih konceptov: nacionalsocializma in avtoritarnosti. Toda definicije in razlage fašizma in populizma, ki jih ponuja obstoječa literatura, vsakokrat naletijo na enak problem: ne ujemajo se z empirijo, torej s konkretnimi primeri, razvojem dogodkov in s političnimi, družbenimi in ekonomskimi sistemi, ki obstajajo (ali so obstajali). Režima sta lahko avtoritarna in populistična, a vendar eden pripada levemu, drugi pa desnemu političnemu polu. Nezaostne so tudi kategorije, s katerimi so raziskovalci do sedaj poskušali pojasniti delovanje fašizma in populizma, kot so družbeni razred, kriza in modernizacija.

Kot možno rešitev de la Torre ponuja uporabo kompleksnih definicij obeh konceptov. V nasprotju z minimalnimi definicijami kompleksne zajemajo širok nabor značilnosti koncepta, ki ga poskušajo definirati, vključno z ideologijami, organizacijo, nastopi v sklopu političnega delovanja ter komunikacijskimi slogi. Prek obsežnega pregleda obstoječih definicij avtor izriše podobnosti in razlike, ki se kažejo med fašizmom in populizmom. Obema je skupno, da ne temeljita na koherentnem ideološkem kanonu, temveč pragmatično uporabljata širok nabor idej in pozicij. Oba prav tako jasno definirata svojega nasprotnika in karizmatičnega voditelja ter spodbujata polariziranost, pri čemer pa populizem – v nasprotju s fašizmom – ne poziva k njegovemu (fizičnemu) uničenju. Za fašizem so značilni tudi paravojaško nasilje, militantna organiziranost in sprejemanje odločitev z aklamacijo, medtem ko pri populizmu takšnega nasilja v povezavi z organiziranostjo gibanja ali stranke ni. Populizem svojo legitimnost pogojuje z nastopom na volitvah, ki pa jo – spet podobno kot fašizem – utrjuje z ritualiziranimi množičnimi zborovanji. Tako populizem kot fašizem razumeta politiko kot serijo izjemnih trenutkov in uporabljata nastope za konsolidacijo identitete tistih, ki gibanju pripadajo, in utrjevanje vloge nasprotnika. Poleg samih značilnosti obeh konceptov, zaključí de la Torre, pa na njuno delovanje neposredno vpliva historični kontekst, v katerem obstajata.

Tretje poglavje prikazuje podobnosti med fašizmom in populizmom v kontrastu z liberalnodemokratsko logiko ter njenimi ključnimi idejami in praksami. V na-

sprotju s politično logiko liberalne demokracije – njenimi strategijami legitimacije, prepričanja, metodami in praksami – fašizem in populizem delujeta precej podobno v načinu, kako razumeta ljudstvo kot enotnega akterja, v svojem pojmovanju voditeljstva kot utelešenja ideje posameznega gibanja ter razumevanju politike kot izrednih trenutkov spremembe, prenove in osvoboditve. Tako populizem kot fašizem sta del modernosti in procesa demokratizacije ter odziv na njune (domnevne) neuspehe in pomanjkljivosti. Oba ponujata alternative liberalnim konceptom predstavnosti, tako da v ospredje postavljata razmerje med ljudmi (kot družbenim konstruktom, običajno v obliki naroda ali v obliki nepriviligiranih v odnosu do družbenih elit) in njihovim voditeljem. Oba ljudi razumeta kot tiste, ki so odmaknjeni od politične moči in ki so v izrazito hierarhičnem razmerju s svojimi voditelji, poklicanimi k izražanju domnevno enotne ljudske volje. Karizma voditelja, pomembnega elementa populizma in fašizma, pa mora, tako de la Torre, v obliki družbenega razmerja sovpadati z ustreznostjo organiziranostjo gibanja, ki ju podpira, če želi doseči želeni učinek. Za razliko od demokratičnih voditeljev, katerih legitimnost je odvisna od časovno omejene službe, ki jo opravljajo, je vloga karizmatičnih voditeljev neminljiva, povezana z misticizmom in prehaja obstoječe demokratične mehanizme.

Vendar se podobnosti med populizmom in fašizmom zdijo večje, kadar so postavljene ob bok liberalni demokraciji. V neposredni medsebojni primerjavi se podobnosti zmanjšajo in v ospredje stopijo njune mnoge razlike. Avtor v četrtem poglavju pojasni, da populizem in fašizem ostajata ločena pojma zaradi načina, kako uporabljata in izvajata nasilje, ter zaradi svojih strategij legitimacije. Nasilje, tako v obliki njegovega čaščenja kot neposrednega izvajanja, je za fašizem osrednjega pomena. Populizem, po drugi strani, uporablja simbolično in verbalno nasilje za diskriminacijo in onemogočenje svojih nasprotnikov. Kadar se nasilje manifestira neposredno, na primer s fizičnim napadom članov populističnih gibanj na osrednje državne institucije, takrat, ugotavlja de la Torre, lahko govorimo o prepletanju mej med (desnim) populizmom in postfašizmom kot variacijo fašizma, ki je nastopila kadarkoli v času po koncu klasičnega fašizma ter sedanostjo. Podobno se meja med populizmom in postfašizmom zabriše na področju volitev v sistemu parlamentarne demokracije: medtem ko fašizem v celoti zavrača parlamentarno demokracijo in njene mehanizme, populisti svojo legitimnost črpajo iz zmage na volitvah znotraj sistema parlamentarne demokracije, pri čemer pa jim zmaga na volitvah služi za pridobivanje večje politične moči, kot jo predvideva sam sistem, s čimer se približajo postfašizmu.

Populizem in fašizem ostajata ločena pojava tudi zaradi svoje zgodovinske umeščenosti. Medtem ko se populizem pojavlja v različnih zgodovinskih obdobjih in geografskih regijah, v različnih fazah modernizacije in demokratizacije, je bil fašizem produkt specifične zgodovinske konstelacije: banalizacije smrti po prvi svetovni vojni, imperialistične in kolonialne rasne politike, grozeče boljševistične revolucije in krize ustavne demokracije. Vse pojave, ki so se v zgodovini razvili po njem, avtor označi za postfašistične. Populizem, po drugi strani, nima svojega specifičnega historičnega trenutka. Za variacije fašizma, ki se pojavljajo od konca druge svetovne vojne do sedan-

josti, je za razliko od klasičnega fašizma značilno, da sprejemajo možnost volitev kot vstopne točke za pridobivanje politične moči. Rasno pogojen imperialni in kolonialni rasizem je zamenjal kulturni rasizem, utemeljen na jeziku, veri in ozemlju. Postfašistična gibanja prav tako nimajo enotnega stališča glede spolnosti in spola, različni pa so tudi njihovi pogledi na vlogo države v družbi in na področju gospodarstva.

Odnose fašizma in populizma do demokracije de la Torre obravnava v petem poglavju. Za oba pojava je značilno, da v nasprotju s parlamentarno demokracijo zarisujeta jasne meje med dvema skupinama: »nami«, torej tistimi, ki pripadajo ljudstvu in posledično gibanju, ter drugimi, ki so nevarni in ljudstvu sovražni. Avtor sprva analizira Hitlerjev in Mussolinijev prevzem oblasti: oba sta politično moč prevzela s povabilom konservativnih elit, katerih status in ekonomsko moč sta tako znotraj svojih novih režimov ohranila, medtem ko sta sam sistem parlamentarne demokracije porušila. Populisti, na drugi strani, trdijo, da bodo s svojim prevzemom oblasti sistem demokracije izboljšali. A kljub temu s svojim načinom političnega delovanja običajno povzročajo razkroj demokracije.

Pod določenimi pogoji so populistični voditelji demokratično ureditev sposobni pretvoriti v avtokracijo ali diktaturo tako, da svojim političnim nasprotnikom onemogočijo delovanje po demokratičnih kanalih, medtem ko sami svojo moč še vedno črpajo iz rezultatov volitev in s tem ohranjajo fasado demokratične ureditve. Takšna situacija se običajno (vendar ne nujno) razreši po eni izmed štirih poti: z državnim prevratom proti populistom na oblasti, ki jo običajno izvedejo radikalni deli nepopulistične opozicije; z intervencijo nadnacionalnih institucij; z vztrajnostjo in zadostno aktivnostjo nepopulističnih akterjev, vključno z institucijami, ki s svojim delovanjem povrnejo demokratično ureditev znotraj države; ali pa s spremembo režima v smeri avtoritarne ureditve ali diktature, ki jo doseže populistična oblast. Takšni režimi imajo običajno okrnjene volitve, ki so namenjene reprodukciji obstoječega režima, omejeno pravico do svobodnega izražanja in političnega delovanja, obstoječa zakonodaja pa je uporabljena v prid vladajoči politični strukturi.

Delo, ki se zaključí s pozivom splošni javnosti, naj po svojih najboljših močeh brani obstoječe demokratične ureditve, s svojimi mnogimi referencami in citati na bralca učinkuje kot dodelan in aktualen kašipot. Znotraj razprave o značilnostih fašizma in populizma bralca usmeri k širšemu premisleku o njunem historičnem kontekstu ter načinih delovanja ter mu hkrati ponudi obsežen nabor temeljne in najnovejše literature. Preplet konkretnih primerov, ki so v tekstu interpretirani z različnih zornih kotov, služi kot ilustracija obsežnih strokovnih razprav o fašizmu in populizmu z različnih znanstvenih področij. S tem je delo dobrodošel ter obvladljiv prispevek k literaturi o fašizmu in populizmu ne le za raziskovalce, temveč tudi za študente in splošno javnost.

Tjaša Konovšek